

Agata Chabior

Funkcje edukacyjne placówek upowszechniania kultury

Studia Pedagogiczne. Problemy Społeczne, Edukacyjne i Artystyczne 10,
147-154

1995

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Agata Chabior

FUNKCJE EDUKACYJNE PLACÓWEK UPOWSZECHNIANIA KULTURY

Wychowanie nie powinno, tak jak to było dotychczas, być ograniczone do działalności instytucji szkolnych. Powinno obejmować reorganizację całego życia, dzięki czemu człowiek będzie mógł zaspokajać swoje potrzeby oświatowe i kulturalne bezpośrednio w tym życiu, które prowadzi, które go otacza, w którym uczestniczy¹.

WPROWADZENIE

Placówki kulturalno-oświatowe, tak jak każdy inny rodzaj instytucji, zostały powołane do życia dla realizacji określonych celów, a tym samym po to, aby pełnić funkcje wyznaczone im przez społeczeństwo. Cele te określane są pod wpływem centralnych i lokalnych instytucji społeczno-politycznych, ustawodawczych, administracyjnych i wyznaczają pożądane ze społecznego punktu widzenia kierunki działalności kulturalno-oświatowej, a także przewidywane jej skutki. Ważnym zadaniem stojącym przed placówkami upowszechniania kultury jest aktywizacja środowiska rozumiana jako pobudzanie aktywności społecznej w zakresie upowszechniania sztuki i wiedzy; umiejętne i pożyteczne ze społecznego punktu widzenia zagospodarowanie czasu wolnego, współudział w tworzeniu nowych wartości i dóbr kultury, spełnianie wielorakich funkcji.

Domy kultury w Polsce mają bardzo długą tradycję, sięgającą już XVIII w.: ich poprzednikami były domy społeczne². Domy społeczne w czasie zaborów i w okresie międzywojennym prowadziły wielokierunkową działalność oświatową, stając się tym samym ośrodkiem życia społecznego środowiska lokalnego lub zawodowego. Działalność tę można sprowadzić do czterech kie-

¹ B. Suchodolski, *Wychowanie równoległe*, Warszawa 1979, s. 269.

² T. Aleksander, *Tradycje domów kultury*, w: J. Kargul, *Domy kultury w Polsce Ludowej*, Wrocław 1985, s. 57.

runków³. Pierwszy z nich to praca organizatorska, która polegała głównie na tworzeniu programów ich społecznego działania, obmyślaniu metod i form rozwiązywania różnych spraw środowiska lokalnego i społeczno-zawodowego, podejmowaniu inicjatyw społecznych. Drugi kierunek działalności domów społecznych to działalność oświatowa, w ramach której organizowano różne formy kształcenia dorosłych: kursy, odczyty, prelekcje, pokazy wzorowo wykonywanych czynności itp. Trzecim kierunkiem była działalność artystyczna. Trzonem jej było zakładanie i utrzymywanie różnego typu zespołów artystycznych: teatru amatorskiego, chóru i zespołów instrumentalnych. Wreszcie czwartym kierunkiem działalności domów społecznych była praca na rzecz organizowania rekreacji i wypoczynku zarówno w dni powszednie, jak i w świąteczne. W czasie zaborów i w okresie międzywojennym domy społeczne poprzez swą pracę oświatową skupiały w swoich murach całokształt działalności środowiska w zakresie oświaty dorosłych, spełniały wielorakie funkcje, w tym także funkcję edukacyjną⁴.

Po II wojnie światowej domy kultury w różnym zakresie i z różną efektywnością spełniały swe funkcje. Nastąpiły wówczas kolejne przeobrażenia w strukturze społecznej, gospodarczej i kulturalnej kraju, powodując tym samym zmiany w działalności domów kultury. Domy kultury różnie były oceniane, różnie kształtowały się ich zadania w edukacji społeczeństwa. Ich powstawaniu towarzyszył entuzjazm, spontaniczność rodzenia się inicjatyw, wiara w wieloraki sens ich funkcjonowania. W drugiej połowie lat sześćdziesiątych entuzjazm przeminął, a w latach siedemdziesiątych nastąpił kryzys⁵.

Obecnie domy kultury prowadzą wielokierunkową działalność kulturalną nastawioną głównie na potrzeby środowiska, spełniają wyznaczone im przez społeczeństwo funkcje. Pojęcie funkcji jest różnie definiowane; przyjmijmy, że funkcja oznacza sposób działania ukierunkowanego na zaspokajanie określonych potrzeb indywidualnych i społecznych⁶. Uwzględniając jednak zastrzeżenie R. Mertona, jest to działanie tylko w aspekcie funkcjonalnych następstw, czyli skutków korzystnych dla całego systemu⁷. Znaczenie terminu „edukacja” nie jest jednoznaczne, raz jest on kojarzony bardziej z pojęciem „wychowania”, innym razem „wykształcenia”, albo obejmuje zarówno kształcenie, jak i wychowanie, czasem traktowany jest jako nadrzędny do „wychowania” i „kształcenia”. J. Górnikiewicz, wychodząc od łacińskiego *educō* – wyciąganie w górę,

³ Tamże, s. 69.

⁴ Tamże, s. 70.

⁵ M. G o ł a ś, *Ograniczenia domów kultury w edukacji kulturalnej społeczeństwa*, w: J. K a r g u l, *Domy kultury*, s. 145–148.

⁶ J. S z c z e p a Ń s k i, *Socjologiczne zagadnienia wykształcenia wyższego*, Warszawa 1963, s. 19–26.

⁷ Zob.: S. J a c h e r, *Zagadnienia integracji systemu społecznego*, Warszawa 1976, s. 72.

wychowanie w etymologicznym rozumieniu oznacza przechodzenie ze stanu niższego poziomu rozwoju jakieś cechy ku wyższemu – edukację kulturalną rozumie jako stopniowe wprowadzanie jednostki w świat wartości kultury. „Proces ten najczęściej dokonuje się poprzez zewnętrzne stymulowanie osobowości w intencjonalnie zorganizowanej działalności różnorodnych instytucji. Jednym z podstawowych celów funkcjonowania tych instytucji w środowiskach lokalnych jest włączanie ludzi do aktywnego uczestnictwa w tworzeniu i odbiorze dóbr kultury”⁸.

Edukację jako pojęcie nadrzędne wobec „wychowania”, „kształcenia” i „oświaty” traktuje W. Rogulski, zaznaczając, że edukacja coraz częściej rozumiana jest „jako permanentny proces oddziaływania na jednostki, ich przekształcanie, stymulowanie samorozwoju i samodoskonalenia, stwarzanie warunków do przystosowania się do zmiennych układów rzeczywistości i tworzeniu w niej zmian”⁹. Takie pojęcie „edukacji” jest najbardziej przydatne dla tej wypowiedzi, gdyż ujmuje ją jako: sztukę przekazywania i stymulowania do samorozwoju; proces oddziaływań w celu doskonalenia jednostki i zdobywania przez nią określonych kompetencji; nadaje edukacji aspekt praktyczności. Ponadto traktując edukację jako proces permanentny, odnosi się ją nie tylko do odnawiania i doskonalenia kwalifikacji, lecz także traktuje jako wszechstronny rozwój intelektualny, moralny, emocjonalny itp., z pełnoprawnym uwzględnieniem również pozainstrumentalnych funkcji kształcenia.

Funkcję edukacyjną rozumiem jako sposób oddziaływania ukierunkowanego na zaspokajanie potrzeb jednostki, stymulowanie ich do samorozwoju i samodoskonalenia, rozwijanie ich osobowości zarówno w sferze instrumentalnej, jak i pozainstrumentalnej. Funkcja edukacyjna to także stymulowanie i tworzenie warunków do recepcji, ekspresji i twórczości kulturalnej.

W tym ujęciu edukacji i funkcji edukacyjnej nie można traktować instrumentalnie jako proces nauki w szkole czy nabywanie potencjalnych umiejętności potrzebnych w życiu. Należy ją traktować jako wielowymiarowy proces rozwijania osobowości człowieka, jego wyobraźni, wrażliwości, kształtowania postaw twórczych wobec otaczającego świata, aktywizowania sił duchowych i postaw moralnych. Niewątpliwie to szkoła powinna pełnić wiodącą funkcję w tym zakresie, jednakże boryka się ona z różnorodnymi problemami materialnymi, technicznymi, a także merytorycznymi. W związku z tym edukację permanentną w takim rozumieniu tego terminu powinny zająć się instytucje wychowania pozaszkolnego. Domy kultury powinny przyjmować na siebie rolę pewnego rodzaju instytucji edukacyjnych.

⁸ J. G ó r n i k i e w i c z, *Edukacja kulturalna w perspektywie pedagogiki humanistycznej*, w: *Edukacyjna funkcja domów kultury. Materiały z sesji naukowo-metodycznej Antonin*, Warszawa 1988, s. 76.

⁹ W. R o g u l s k i, *Edukacja jako funkcja celów i zadań domów kultury*, w: *Edukacyjna funkcja domów kultury*, s. 23.

ORGANIZACJA BADAŃ

Badania empiryczne prowadzone były na terenie województwa kieleckiego w 1989–1990 r. Zasięgiem swym obejmowały różne kategorie placówek kulturalno-oświatowych, a mianowicie: Zakładowy Dom Kultury „Rekord” w Jędrzejowie, osiedlowy Klub Kultury „Kumak” w Kielcach, Gminny Ośrodek Kultury w Chęcinach, Młodzieżowe Centrum Kultury w Kielcach. Celem badań była próba odpowiedzi na następujące pytania:

1. Jakie cele działalności kulturalnej przyczyniają się do spełniania funkcji edukacyjnej przez domy kultury?

2. W jakich formach działalności kulturalnej upatruje się realizacji funkcji edukacyjnej?

Badania empiryczne prowadzone były metodą monografii pedagogicznej, z wykorzystaniem elementów sondażu diagnostycznego oraz technik badawczych, tj. analizy dokumentów, wywiadu, obserwacji. Podczas badań analizie poddano dokumenty zawierające opis form, metod, zakresu i treści działań prowadzonych przez placówki, czyli: programy i plany pracy, sprawozdania, uwagi pohospitacyjne. W pracy badawczej wykorzystano obserwację uczestniczącą kontrolowaną, obejmującą głównie zajęcia amatorskich kółek artystycznych, kół zainteresowań, zajęć klubowych. Wywiad, ze względu na zróżnicowanie grup informatorów, wykorzystano jako wywiad skategoryzowany, skierowany do kadry placówek kultury, jako rozmowa swobodna w odniesieniu do grupy instruktorów amatorskiego ruchu artystycznego, członków zespołów i kół zainteresowań.

Wybór badanych przeze mnie placówek nie był przypadkowy. W założeniu każda z wybranych placówek miała reprezentować określoną kategorię instytucji kulturalno-oświatowych, począwszy od miejskich, przez zakładowe i osiedlowe, na wiejskich ośrodkach kultury kończąc. Wszystkie typy instytucji kulturalnych mają po kilka jednostek funkcjonujących na terenie województwa kieleckiego. Wybierając po jednej z każdej kategorii, starałam się wybierać te z nich, w których przedtem badania takie nie były prowadzone.

FUNKCJA EDUKACYJNA DOMÓW KULTURY

Badane placówki kulturalno-oświatowe (Zakładowy Dom Kultury „Rekord” w Jędrzejowie, Gminny Ośrodek Kultury Chęciny, Osiedlowy Klub Kultury „Kumak” Kielce, Młodzieżowe Centrum Kultury Kielce) mają dobrą sytuację lokalową, zaplecze techniczne i wyspecjalizowaną kadre, prowadzą działalność merytoryczną skierowaną do wszystkich kategorii wieku. Nadmienić należy, że Młodzieżowe Centrum Kultury w Kielcach, z racji swego przeznaczenia, ogromną większość swych ofert kieruje do młodzieży szkolnej i akademickiej. Do grupy osób starszych kieruje tylko te ze swych działań, które przeznaczone są dla całego miasta. Na uwagę zasługuje także fakt, że kategorią wieku naj-

rzadziej korzystającą z pracy placówek kulturalnych są ludzie w wieku produkcyjnym, czyli między 30 a 35 rokiem życia.

Funkcję edukacyjną analizowano głównie przez formy i cele działalności kulturalno-oświatowej. Za podstawowe cele placówek wielofunkcyjnych, do których należą także badane przeze mnie, zgodnie z planami i programami działalności uważać należy:

1. Cele związane z udostępnianiem środowisku dorobku nauki i kultury.
2. Cele związane z aktywizacją kulturalną i twórczą odbiorców.
3. Cele związane z kształtowaniem umiejętności organizowania czasu wolnego, rozrywki i wypoczynku.
4. Pobudzanie dążeń samokształceniowych i kształtowanie umiejętności korzystania z dóbr kultury dla własnego rozwoju.
5. Cele związane z pracą i rozwojem placówek, dynamizacją działań.

Realizacja wymienionych celów ukierunkowana jest na uzyskiwanie efektów wychowawczych, aktywizację kulturalną środowiska, wyrobienie nawyków umiejętnego korzystania ze wszystkich form przekazu twórczej aktywności, wdrażanie do samokształcenia i samorozwoju, czyli umiejętności niezbędnych we współczesnym życiu. Próba zhierarchizowania celów działalności domów kultury w zakresie funkcji edukacyjnej doprowadziła do wyodrębnienia jej zasadniczych kierunków:

1. Upowszechnianie wiedzy i nauki – traktowany jest jako jeden z najważniejszych kierunków działalności kulturalnej, najczęściej przyjmuje formę działań na rzecz szeroko pojmowanego środowiska (działalność wystawiennicza, wernisaże) oraz „propedeutyki” edukacji kulturalnej (wiadomości z zakresu nauki, techniki, kształcenie określonych umiejętności).

2. Upowszechnianie sztuki i amatorskiej działalności artystycznej stanowi dominujący kierunek działalności kulturalnej, ma za zadanie stwarzanie warunków i stymulowanie własnej twórczości indywidualnej i zbiorowej, sterowanie samokształceniem.

3. Działalność rekreacyjno-sportowa, powinna być konsekwencją troski o zdrowie psychofizyczne uczestników. Polega ona na zaspokajaniu potrzeb nawiązywania kontaktów międzyludzkich, potrzeby ruchu i czynnego uczestnictwa w grach i zabawach.

4. Działalność organizacyjna, która stanowi adekwatne do warunków, możliwości, sytuacji i potrzeb planowanie pracy, określanie zasad organizacji i zakresu obowiązków poszczególnych pracowników i sekcji domów kultury.

Technologicznym procesem realizacji celów są formy. Formy to organizacyjne ramy wdrażania metod i realizacji celów działania¹⁰. Konstruowanie form jest zadaniem bardzo trudnym, wymagającym ogromnej wiedzy meryto-

¹⁰ Por. J. Nocuń, B. Czarniawska, J. Szmagalski, *Kierowanie w kulturze – perspektywa sukcesu*, Warszawa 1988, s. 81.

rycznej i metodycznej, odpowiednich zasobów informacji, inwencji i pomysowości. W dokumentach programowych badanych placówek występują następujące formy pracy kulturalno-oświatowej:

1. Prelekcje, odczyty, spotkania z przedstawicielami nauki i sztuki, rzadziej cykle z różnych dziedzin sztuki przyjmujące formę seminariów.

2. Kursy z zakresu wiedzy i techniki; znajomość języków obcych, obsługi komputerów.

3. Stałe formy pracy z uczestnikiem – głównie zespoły amatorskiej twórczości artystycznej, zespoły zainteresowań, dyskusyjne kluby filmowe.

Występowanie różnych form działalności kulturalno-oświatowej, przez którą realizowana jest funkcja edukacyjna, zestawiono w tabeli.

Placówka	Formy pracy
Młodzieżowe Centrum Kultury Kielce	Kurs języków obcych, kurs komputerowy. Prelekcje filmowe w oryginalnym brzmieniu językowym. Prelekcje, odczyty, kursy tańca towarzyskiego I, II i III stopnia. Działalność wystawiennicza: wystawy Marka Jałochy, Zbigniewa Pissarskiego. Kieleckie Prezentacje Muzyczne. Rytmika dla dzieci, DKF, Młodzieżowy Klub Plastyczny, Dziecięcy Klub Plastyczny, zespół wokalny-muzyczny, Klub Małego Dziecka „Skrzat”, koło teatralne, Dziecięcy Klub Tańca, aerobic, dyskoteki, turniej szachowy.
Zakładowy Dom Kultury „Rekord” Jędrzejów	Prelekcje, odczyty, Koło Przyjaciół Biblioteki, kurs tańca, koło fotograficzne, koło plastyczne, zespół wokalny-muzyczny „Droker”, Klub Małego Dziecka, Klub Seniora, dyskoteki, bilard, klub szachisty.
Osiedlowy Klub Kultury „Kumak” Kielce	Kursy języków obcych, pracownia fotograficzna, modelarnia, DKF, rytmika dla dzieci, koła plastyczne, teatralne, muzyczne, Klub Seniora i Klub Małego Dziecka.
Gminny Ośrodek Kultury Chęciny	Prelekcje, studium wiedzy o kulturze i regionie, odczyty, kursy szycia, gotowania, rytmika, koło muzyków rockowych, dziecięcy zespół wokalny, koło brydzowe, dyskoteki.

Od domów kultury oczekuje się głównie popularyzacji wiedzy z dziedziny kultury, w tym głównie sztuki, a także wiedzy z różnych dziedzin nauki i techniki. Działalność o charakterze kursów prowadzona jest we wszystkich placówkach. Największą popularnością cieszą się kursy tańca, języków obcych, komputerowe. Ponadto w działalności edukacyjnej prowadzone są zajęcia obejmujące prawie wszystkie dziedziny artystyczne, a więc wszelkiego rodzaju koła zainteresowań, koła amatorskiej działalności artystycznej. Uczestnicy form pracy o charakterze edukacyjnym, takich jak koła zainteresowań, kursy, zwykle wysoko oceniają uzyskaną w ich ramach wiedzę. Jest to zrozumiałe, wypowiadają się bowiem ci, którzy dobrowolnie zadeklarowali swój udział w tych zajęciach. Przy formach, które wymagają ewidencji uczestników i odpłatności, w sposób naturalny następuje eliminacja uczestników, jeśli nie trafia

ona w ich potrzeby lub jest nieodpowiednio realizowana. Celem jest tu uzyskanie określonej wiedzy, a nie jej formalnego potwierdzenia bądź wywiązania się z obowiązku uczestnictwa. Wiedza stanowi tu wartość autoteliczną.

Formy stosowane w pracy kulturalnej w dużej mierze wyznaczają szansę oddziaływań kulturalno-wychowawczych. Największe szanse tych oddziaływań stwarzają formy aktywizujące (kursy, konkursy wiedzy, wystawy, plenery, koła zainteresowań, twórczość amatorska, samokształcenie).

Formy audytorijne (odczyty, prelekcje, wykłady, szkolenia, zorganizowane oglądanie filmów) zmniejszają szansę oddziaływań na uczestników, forma usługowa zaś (dyskoteki, udostępnianie aparatury, pracowni, gry stolikowe), dają już tylko nieznaczne, bądź żadne szanse oddziaływań wychowawczych¹¹.

Szczególną formą działalności kulturalnej jest samokształcenie, potocznie utożsamiane z pracą nad własnym rozwojem, czyli kształtowaniem umiejętności, poglądów i postaw.

Przyjmuje za A. Kamińskim, że samokształcenie „może być praktykowane indywidualnie lub zespołowo, we wszystkich dziedzinach kultury materialnej i niematerialnej, pod kierownictwem z zewnątrz [...] albo w autonomicznym, koleżeńskim gronie z inspiracji przewodniczących jednostek tego grona”¹². Proces samokształcenia rzadko jest realizowany w formie samodzielnej pracy nad sobą, co wiąże się, jak to określił J. Pólturzycki, „z kształceniem programowym, wychowaniem w środowisku i samorzutnym rozwojem społecznym”¹³. Co wskazuje na fakt, że nie pozostaje ono w izolacji od placówek zajmujących się kształceniem.

Samokształcenie można traktować jako jedną z dróg realizacji funkcji edukacyjnej domów kultury. Zespołowe formy pracy kulturalnej są płaszczyzną pobudzania, wspomagania, wzbogacania i ukierunkowywania aktywności samokształceniowej w czasie wolnym. Proces samokształcenia w zespołach cechuje swoisty charakter i daleko idąca specyfika, sprzyjająca założeniom edukacyjnym funkcji domów kultury. Przybiera on zarówno spontaniczny, jak i intencjonalny charakter. Samokształcenie w zespołach zainteresowań pozwala w najwyższym stopniu wykorzystać twórczy potencjał uczestników.

ZAKOŃCZENIE

Funkcja edukacyjna w działalności kulturalnej tkwi „od zawsze”, jest mocno zakorzeniona w tradycji domów kultury. Treść i zakres zadań stawianych

¹¹ Tamże, s. 81–84.

¹² A. K a m i ń s k i, *Zespoły amatorskie jako zespoły samokształceniowe*, Warszawa 1971, s. 25.

¹³ J. P ó ł t u r z y c k i, *Problemy samokształcenia młodych nauczycieli akademickich*, „Dydaktyka Szkoły Wyższej” 1980, nr 2, s. 12.

przed tego typu placówkami ulegają ciągłym zmianom, determinowane są bowiem warunkami, w jakich się je realizuje, i środkami, jakimi się dysponowało.

Cele działalności kulturalnej zawsze kierowane są na zaspokajanie potrzeb środowiska lokalnego. Obecnie od domów kultury oczekuje się przyjęcia roli „drogowskazu” w splotach zdarzeń rzeczywistych. Dom kultury przestaje funkcjonować w świadomości ludzi jako instytucja spędzania wolnego czasu, miłej rozrywki, a zaczyna funkcjonować jako pewnego rodzaju instytucja edukacyjna, w której kształci się i rozwija własne horyzonty myślowe. Cele składające się na realizację funkcji edukacyjnej znajdują się w programach i planach wszystkich placówek kultury. Wynika to nie tylko z założeń polityki kulturalnej państwa, lecz także z faktycznego zapotrzebowania środowiska na tego typu działanie. Cele realizowane są poprzez formy. Formy stosowane w pracy placówek kulturalno-oświatowych, takie jak: wykłady, spotkania, seminaria, prelekcje, imprezy artystyczne, dyskoteki czy turnieje sportowe, tak bardzo różniące się między sobą, działają na wszystkie zmysły uczestników, zwiększając tym samym możliwości recepcji określonych treści. Wszechstronne oddziaływanie powoduje przeżycie estetyczne, rozwój zainteresowań, dają w konsekwencji pełniejszą aktywizację uczestników i wzmacniają efektywność procesów edukacyjnych. Możliwość operowania różnorodnymi środkami przekazu, nawet w obrębie jednej ze stosowanych form działalności, sprawia, że eliminowana jest nuda i monotonia.

Działalność kulturalna jest pewnego rodzaju działalnością edukacyjną, odgrywa ważną rolę w kształtowaniu osobowości i postaw poszczególnych jednostek biorących w niej udział.